

СУЧАСНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ СУБ'ЄКТ-ОБ'ЄКТНОГО ВІДНОШЕННЯ У СВІТЛІ НОВІТНІХ НАУКОВО-ПРИРОДНИЧИХ ДИСКУРСІВ

Л. А. Чекаль, кандидат філософських наук

Проаналізовано особливості сучасної трансформації змісту категорії і стану самого суб'єкт-об'єктного відношення у контексті новітніх науково-природничих дискурсів. Охарактеризовано специфіку сучасної онтологізації та універсалізації уявлень про діяльну активність суб'єкта, яка трансформується в уявлення про самодіяльність певної синергетичної системи, – як, наприклад, Всесвіт. При цьому відбувається й взаємоінтеграція суб'єкта і об'єкта аж до органічної єдності бінарно-спрямовано-взаємодіючих частини й цілого.

Суб'єкт-об'єктне відношення, постметафізична філософія, синергетика, квантова механіка, фізична реальність, онтологізація, діяльна активність, взаємоінтеграція, самоналаштування, флуктуація, релятивізм, Всесвіт, Метагалактика, нелінійна фізика.

Початок руйнації меж між простором, часом, речовиною, взаємодією та тенденції підвищення рівня цілісності наукової картини світу можна віднести до лінійних, але не класичних теорій початку ХХ століття. Йдеться про нерелятивістську квантову механіку та спеціальну теорію відносності. Щодо останньої, – то саме тут зникає абсолютне розмежування простору й часу як незалежних одна від одної сутностей. Вони разом набувають характеру взаємопов'язаної цілісності, взаємозумовленості в межах спільного просторово-часового континууму: розширення простору та уповільнення часу. При цьому, простір і час у спеціальній теорії відносності разом є залученими до змісту поняття «поле», але, водночас, вони зовсім не пов'язані з його структурою. Рух у даній теорії подається як відносний, але винятково щодо інерційних систем відліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дану проблематику розглядали у своїх роботах відомі філософи ХХ століття, серед яких можна виокремити: А. Пуанкаре, Б. Рассела, Ю. Сачкова, Дж. Синга, В. Фока, Е. Шредингера.

Мета дослідження – проаналізувати особливості сучасної трансформації змісту категорії і стану самого суб'єкт-об'єктного відношення у контексті новітніх науково-природничих дискурсів.

Виклад основного матеріалу. У загальній теорії відносності долаються уяви про абсолютні розбіжності й різнорівневий характер простору й часу, з одного боку, та речовини – з іншого. Виміри просторово-часового континууму та поле тяжіння визначаються так само: метричним тензором, складові якого є, водночас, гравітаційними потенціалами. Таке поєднання відкрило можливість стверджувати про просторово-часову структуру поля. Йдеться про органічну єдність простору й часу, з одного боку, та гравітуючих мас речовини – з іншого. При цьому ідея відносності розповсюджується на рух із прискоренням.

Поступово відбуваються зміни і в усвідомленні фундаментальних метафізичних ідей. Приміром, кантівська ідея діяльної активності суб'єкта в процесі пізнання поступається місцем для ідеї самодіяльності цілісного світу-монади, що відбувається під впливом спонтанних флуктуацій його окремих підсистем. До останніх залучаємо також і людину. Таким чином, отримуємо онтологізацію та універсалізацію уявлень про діяльну активність суб'єкта, яка трансформується в уяви про самодіяльність певної синергетичної системи, наприклад, Всесвіт. Водночас, відбувається й взаємоінтеграція суб'єкта і об'єкта аж до органічної єдності бінарно-спрямовано-взаємодіючих частини та цілого.

Тенденцію до взаємоінтеграції суб'єкта і об'єкта та єднання їх у межах певної цілісності позначає й нерелятивістська квантова механіка. Аналіз феномена фізичної реальності передбачає або діяльно-процедурне її тлумачення, на кшталт макроприладної проекції мікрооб'єкта, – або ж – як стани мікрооб'єкта. При цьому, на інформацію щодо цього мікрооб'єкта впливає свідомість суб'єкта (у своєму онтологічному статусі). Отже, йдеться про спостерігача, який перетворюється на активного учасника квантової події, що зумовлює виникнення ідеї співучасті, замість ідеї спостереження. Така ідея є достатньо близькою до антропологічних міркувань у межах східної парадигми філософування. А класичний каузальний просторово-часовий спосіб окреслення реальності у нерелятивістській квантовій механіці перетворюється на два способи, що як доповнюють, та і взаємозаперечують один одного: каузальний та просторово-часовий.

Однак, цей новий підхід не розмежовує каузальне та просторово-часове подання еволюції мікросистеми. Навпаки, він ще міцніше поєднує їх. У нерелятивістській квантовій механіці існує обопільний, бінарно-спрямований взаємозв'язок. Він позначений

співвідношенням невизначеностей Гейзенберга. Йдеться про емпіричний контекст головної тези квантової механіки, а саме: коливання, що відображені у хвильовому рівнянні, є мірою вірогідності просторово-часової або імпульсно-енергетичної локалізації частки. Така ситуація забезпечується ретельним дотриманням максимально ймовірної коректності, яка дозволяє, водночас, вимірювати просторово-часові координати й складові вектора енергії. Йдеться про імпульс для певної частки.

Просторово-часові та імпульсно-енергетичні виміри фізичної реальності з необхідністю поєднуються та є співвідносними в межах цілісності мікрооб'єкта, вияви якого в різних пізнавальних ситуаціях зумовлюють його взаємодоповнюючі проекції та стани. І така ідея цілісності набуває ще більшої переконливості у нелінійних концепціях квантової теорії поля. З точки зору уявлень щодо суперсиметрії, – тут зникає абсолютна відмінність як простору, часу й речовини, так і взаємодії. Адже взаємодія між різними матеріальними утвореннями здійснюється через обмін квантами поля, або частками, яким притаманні усі ознаки належності до речового світу: імпульс, маса, енергія, заряд тощо. Цілісна нелінійна система – Всесвіт, є зіставною у розмірах зі своїми елементами. Її початок та її кінець співвідносяться з поняттям «вісь часу» як момент самоорганізації системи у певну цілісність. Тобто, утворюється унікальний організм, що має свою історію народження, становлення й загибелі.

Така система-організм має особливу скоординованість, яка зумовлена надскладними механізмами самоналаштування, що дозволяють поєднати спонтанність макрорівня зі зворотним координуючим впливом цієї цілісності на окремі власні складові. А сукупний нелінійний синергетичний ефект, завдяки низці опосередковуючих моментів, – редукується до спонтанної флуктуації фізичного вакууму. Так завершується актуалізація одного з багатьох рухів хаосу як потенційної схильності буття до впорядкування (наприклад, у наш Всесвіт).

Отже, нині маємо очевидну тенденцію сучасної науки до цілісного сприйняття світу як органічної єдності усього суцього, елементи якого корелятивно взаємозумовлюються та координуються. У цьому контексті все більш обмеженою видається нині аналітична мова європейської науки. Дедалі актуальнішими стають давні уявлення про природу як величезний живий організм зі своїм специфічним ритмом життєдіяльності та потягом до самореалізації.

Зрештою, уся постметафізична філософія як філософія процесу, що ґрунтується на класичній тріаді Гегеля з його

діалектичним саморозвитком Абсолютного Духа як універсальній схемі творчої діяльності світового Розуму, – переосмислює поняття відносного й абсолютного. Згідно з гегелівським методом, справжній досвід як досвід свідомості, відбитий передусім філософією, є історичним. Так само історичним є й суб'єкт пізнання. Гегель, разом з Фіхте й Шеллінгом, відкидає кантівське тлумачення структури трансцендентального суб'єкта як позаісторичної структури. Гегель вважав, що виявлені Кантом форми трансцендентальної суб'єктивності безперервно видозмінюються, розвиваються, перетворюються одна на іншу. І тому критика Гегелем субстанційно поданого Духа, або душі (від Платона до Лейбніца) пов'язана з новим тлумаченням Духа як життєдіяльності, життя, які не бувають статичними. Вони живі, постійно рухомі, знаходяться в процесі необхідних змін. Це і є дійсне Буття.

Очевидно, пізніше, наприкінці XIX – на початку XX століть, саме рухлива дійсність, життєва діяльність, життя й посідають головне місце у філософії Ф. Ніцше, А. Бергсона, В. Дільтея, О. Шпенглера, Дж. Джентіле та багатьох інших мислителів. А тому звинувачення на адресу Гегеля щодо його панлогізму, очевидно, видаються менш переконливими.

У концепції доповняльності ідея діяльнісної активності суб'єкта виповнює зміст категорії суб'єктивного. При цьому, це поняття збагачується на співвіднесеність із об'єктивним на ґрунті як координативного, так і субординативного зв'язку. Отже, відносність просторово-часового та імпульсивно-енергетичного макроаспектів певного мікрооб'єкта у контексті даної концепції тлумачиться як відносність щодо типу експериментального макроустрою, що є завданою фізичною взаємодією двох онтологічно різнорівневих світів. Але виявляється вона через активну цілепокладаючу діяльність суб'єкта. Останній, завдяки об'єктивним особливостям буття, окреслює суспільно історичну, пізнавально-діяльнісну специфіку об'єкта, його відносність.

Водночас, постає питання: чи зберігається у нелінійній фізиці, з її об'єктним способом подання, залежність теоретичної репрезентації об'єкта від вільно обраних практичних і теоретичних методів його осягнення. Йдеться про те, чи зберігається вихідна гносеологічна відносність наших уявлень про фізичну реальність, її суб'єктна обумовленість? Тут нас цікавить також, чи утримує в собі у знятому вигляді результат експериментального й теоретичного дослідження нелінійного об'єкта ідею його відносності щодо обставин пізнання? Якщо дати позитивну відповідь на ці питання, то це означає – визнати присутність і розвиток у новітній фізиці релятивного підходу. Такий підхід був притаманний революційним

теоріям щодо науки початку ХХ століття (спеціальній теорії відносності та нерелятивістській квантовій механіці).

Свого подальшого поглиблення на емпіричному рівні аналізу ідея релятивізму набула підчас процесу теоретичного відтворення конкретної картини фізичної реальності. Саме тут виявилася залежність теоретичного усвідомлення об'єкта від онтологічно значущої свідомості суб'єкта, що дозволило навіть сформулювати питання щодо герменевтичної складової в методології нелінійного моделювання. Дослідження нелінійних диференціальних рівнянь, що мають низку сталих рішень, переконливо підтверджує доцільність багатовимірності уявлень про певну ділянку реальності.

У знаках нелінійних рівнянь приховані різноманітні потенційні можливості об'єкта, який знаходиться в стані самоорганізації. Електронно-обчислювальна техніка як нова технологія пізнавальної діяльності виконує роль приладу на теоретичному рівні дослідження, а також – макроприладу нерелятивістської квантової механіки, виявляючи й актуалізуючи потенційно можливі форми існування фізичної реальності. Такі форми подані в результатах машинного експерименту: як вторинні відеотексти на екрані комп'ютерного дисплея. Зрештою, це і є інтерпретації змістів тексту – нелінійного рівняння, що здійснені за допомогою електронно-обчислювальної техніки.

Сучасна квантова космологія – теорія інфляційного Всесвіту, – ґрунтовно поглибила й розширила поняття Всесвіту як цілого. Нині настала доба теоретичної реконструкції світу позаметагалактичних об'єктів, теоретичного залучення до інших світів. А беззастережне ототожнення нашого Всесвіту з Метагалактикою залишилось у минулому. Разом з руйнацією абсолютних меж між простором і часом, речовиною та взаємодією, нелінійна фізика релятивізує поняття частини і цілого, малого і великого, передбачає зіставність будь-яких рівнів реальності в межах єдиної системної цілісності. Це надає підстав частині дослідників визнавати закономірності генези, самодіяльності та самоорганізації досліджуваного об'єкта як такі, що зумовлюють його залученість до процесу саморозвитку нашого Всесвіту.

Висновки. Центральне для гносеологічної проблематики питання суб'єкт-об'єктного відношення у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття разом зі всією гносеологічною проблематикою поступається місцем онтологічним питанням. Колишній суб'єкт, що протистояв природі як підкорювач стихійних сил, перетворюється на частину спонтанно самодіючої нелінійної системи, залучається до цілісної сукупності самоузгоджуваних та співвідносних елементів. Людина з її свідомістю, як частина об'єктивно значущої цілісності,

здатна до адекватного усвідомлення цієї цілісності й навіть стає відповідальною за своє довкілля.

Взаємозв'язок та взаємодія суб'єкта і об'єкта аж до рівня самодіючої цілісності, тотальний онтологічно значущий релятивізм та новітнє тлумачення поняття об'єктивного зумовлюють виникнення підстав для сумніву щодо самої можливості відстороненого й коректного дослідження предмета. Отже, передусім має йтися про єдину самодіючу реальність, що самолаштується та проектує взаємопов'язані й взаємодіючі свідомість і матерію. А наукове пізнання і є однією з форм самосвідомості цієї реальності.

Список літератури

1. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант. – М., 1964. – (Соч. в 6 т. ; т. 2, 3).
2. Пуанкаре А. Ценность науки / А. Пуанкаре. – М., 1906.
3. Пуанкаре А. Наука и метод / А. Пуанкаре. – Одесса, 1910.
4. Пуанкаре А. Наука и гипотеза / А. Пуанкаре. – СПб., 1906.
5. Рассел Б. Людське пізнання, його сфера та межі / Б. Рассел. – К., 1998.
6. Сачков Ю. В. Введение в вероятностный мир / Ю. В. Сачков. – М., 1971.
7. Синг Дж. Загальна теорія відносності / Дж. Синг. – К., 2001.
8. Фок В. О. Теорія простору, часу й тяжіння / В. О. Фок. – Львів., 2004.
9. Шредингер Е. Нові шляхи у фізиці / Е. Шредингер. – К., 2002.
10. Эйнштейн А. Обобщение теории тяготения / А. Эйнштейн. – М., 1966. – (Собр. науч. тр. : в 4 т. ; т. 2).

Проанализированы особенности современной трансформации содержания категории и состояния самого субъект-объектного отношения в контексте новейших научно-естественных дискурсов. Охарактеризована специфика современной онтологизации и универсализации представлений о деятельностной активности субъекта, которая трансформируется в представления о самодеятельности определенной синергетической системы, например, Вселенной. При этом происходит и взаимоинтеграция субъекта и объекта до уровня органичного единства бинарно-направленных-взаимодействующих элементов и целого.

Субъект-объектное отношение, постметафизическая философия, синергетика, квантовая механика, физическая реальность, онтологизация, деятельностная активность, взаимоинтеграция, самоорганизация, флуктуация, релятивизм, Вселенная, Метагалактика, нелинейная физика.

It is analysed the features of the modern transformation of content of the category and the state in the subject-object relationship in the context of the latest research and science discourses. Author describes the specifics of modern ontologisation and universalization of ideas about a subject's pro-action activeness transformed into the imaginations about self-activity of a certain synergetic system, – such as, for example, - the Universe. Within this it happens mutual integration of the subject and the object up to the organic unity of the binary-directed-interacting piece and the whole.

Subject-object relation, postmetaphysical philosophy, synergetics, quantum mechanics, physical reality, ontologisation, pro-action activeness, mutual integration, self-organization, fluctuation, relativism, Universe, Metagalaxy, nonlinear physics.

УДК 1:001

ПРИРОДНЕ ТА КУЛЬТУРНЕ У ФЕНОМЕНІ ЛЮДИНИ

М. М. Кисельов, доктор філософських наук, професор

Проаналізовано еволюцію складних стосунків природи та культури як фундаментальних понять світобачення у філософському контексті. Категорії «природа» і «культура» завжди були і є в епіцентрі колізій класичної та сучасної філософії. Вони вкрай чутливі до реальних конкретно-історичних обставин, визначаються високим ступенем релятивності.

Природа, культура, гуманітарія, культурологія, екологія культури.

Важливими компонентом усвідомлення сучасного стану «світу людини» є аналіз еволюції уявлень про фундаментальну опозицію «природа – культура», яка є наскрізною в історико-філософському контексті. Категорії «природа» та «культура» завжди і є в епіцентрі колізій класичної та сучасної філософії. Вони надзвичайно чутливі до реальних конкретно-історичних обставин, які визначаються високою мірою релятивності. Саме ця обставина й зумовила безпрецедентну полісемантичність означених категорій, на що й звертали особливу увагу філософи, починаючи від античних. Поняття «природа» та «культура» у філософському дискурсі до